

Θέματα Ψυχομετρίας στην Κλινική Πράξη και Έρευνα

Επιστημονική επιμέλεια:
Αλεξάνδρα Ρούσου

Επιμέλεια-Διόρθωση: Χρύσα Ξενάκη
Σελιδοποίηση: Παναγιώτα Δημοπούλου
Εξώφυλλο: Κώστας Χουχουλής

Copyright © 2002 «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» – Α. Ρούσσου
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή σε άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Βιβλιοπωλεία

- Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ. - fax: 0103817826
- Στοά Ορφέως, Στοά Βιβλίου, Πεσμαζόγλου 5, 105 59 Αθήνα.
Τηλ.: 0103211246

Κεντρική διάθεση

- Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα.
Τηλ.: 0103302033 - fax: 0103817001
- Μοναστηρίου 183, 54 627 Θεσσαλονίκη.
Τηλ.: 0310500035 - fax: 0310500034
- Μαιζώνος 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα.
Τηλ.: 0610620384 - fax: 0610272072

ISBN 960-406-077-5

Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ΓΙΑ ΕΦΗΒΟΥΣ
YOUTH SELF REPORT (YSR) ΤΟΥ ACHENBACH ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ:
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΕ ΜΑΘΗΤΕΣ ΛΥΚΕΙΟΥ

Α.Λ. Χριστοπούλου, Β. Παππά, Β. Παυλόπουλος

Εισαγωγή

Η σημασία των πολιτισμικών παραγόντων στη διάγνωση της ψυχοπαθολογίας του παιδιού και του εφήβου προσελκύει όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον των επιστημόνων. Πρόσφατες έρευνες σε διαφορετικές κοινωνίες έχουν δείξει ότι τα πολιτισμικά στοιχεία επηρεάζουν εμφανώς τη διάγνωση της ψυχοπαθολογίας των παιδιών και των εφήβων (Fitzpatrick, & Deehan, 1999· de Groot, Koot, & Verhulst, 1996· Kvernmo, & Heyerdahl, 1998· Motti-Stefanidi, Tsiantis, & Richardson, 1993· Roussos, Francis, Zoubou, Kiprianos, Prokopiou, & Richardson, in press· Tsiantis, Motti-Stefanidi, Richardson, Schmeck, & Poustka, 1994· Verhulst, Prince, Vervuurt-Poot, & de Jonh, 1989· Χριστοπούλου, 1996).

Στη μελέτη που παρουσιάζεται σε αυτό το κεφάλαιο επιχειρήθηκε μια επιδημιολογική διερεύνηση της ψυχοπαθολογίας του εφήβου στην Ελλάδα με τη χρήση της κλίμακας Αυτοαναφοράς για Εφήβους (Youth Self Report – YSR) (Achenbach, 1991) σε αντιπροσωπευτικό δείγμα εφήβων ηλικίας 15-16 ετών από την ευρύτερη περιοχή της Αθήνας. Κύριος στόχος της έρευνας ήταν η μελέτη του βαθμού και του είδους της ψυχοπαθολογίας που παρουσιάζουν οι έφηβοι της περιοχής Αθηνών. Μια προηγούμενη πιλοτική έρευνα (Χριστοπούλου, 1996) ανέδειξε ορισμένες τάσεις με εμφανείς ομοιότητες αλλά και επιμέρους διαφορές, σε σύγκριση με τα πορίσματα ερευνών από χώρες της Δυτικής Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών. Παρόμοια ευρήματα έχουν επίσης αναφερθεί για Ελληνόπουλα 6-12 ετών (Motti-Stefanidi et al., 1993· Tsiantis et al., 1994). Δεύτερος στόχος της ίδιας έρευνας ήταν να προσφέρει ευρήματα προς σύγκριση για

άλλες έρευνες (Roussos et al., in press) οι οποίες ασχολήθηκαν με τη στάθμιση της Κλίμακας Αυτοαναφοράς για Εφήβους σε πληθυσμό Ελλήνων εφήβων.

Μέθοδος

Δείγμα

Τα υποκείμενα της έρευνας ήταν έφηβοι 15-16 ετών που φοιτούσαν σε 17 δημόσια λύκεια της ευρύτερης περιοχής Αθηνών. Το δείγμα αποτελούνταν από 1.435 εφήβους (670 αγόρια και 765 κορίτσια). Ως προς το κοινωνικοοικονομικό τους επίπεδο, ορίστηκαν τρεις διαβαθμίσεις ανάλογα με την εκπαίδευση του πατέρα: κατώτερο (απόφοιτοι δημοτικού σχολείου, N=400), μέσο (απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, N=392) και ανώτερο (απόφοιτοι ανώτατων ή ανώτερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, N=632). Ο λόγος για τον τρόπο με τον οποίο έγινε αυτή η διαβάθμιση είναι ότι δεν υπάρχει ένα καθορισμένο σύστημα κατηγοριοποίησης του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου στην Ελλάδα.

Μέσα συλλογής δεδομένων

Για την αξιολόγηση της ψυχοπαθολογίας των εφήβων του δείγματος χρησιμοποιήθηκε η Κλίμακα Αυτοαναφοράς για Εφήβους (Achenbach, 1991), η οποία αποτελείται από δύο ενότητες. Η πρώτη ενότητα, η γενική προσαρμογή, αξιολογεί την προσαρμοστική συμπεριφορά και αποτελείται από δύο κλίμακες: δραστηριότητες και κοινωνικές δεξιότητες. Από τις δύο αυτές κλίμακες, και με την πρόσθεση της σχολικής επίδοσης, προκύπτει η συνολική βαθμολογία προσαρμογής του εφήβου. Η δεύτερη ενότητα, τα σύνδρομα προβληματικής συμπεριφοράς, αποτελείται από 112 προτάσεις που αξιολογούν διάφορα συμπτώματα σε μια κλίμακα τριών σημείων (0=δεν μου ταιριάζει καθόλου, 1=μου ταιριάζει κάπως ή συμβαίνει μερικές φορές, 2=μου ταιριάζει απόλυτα ή συμβαίνει πολύ συχνά).

Από το συνδυασμό αυτών των προτάσεων σχηματίζονται οκτώ υποκλίμακες συνδρόμων, δυο διευρυμένες κλίμακες και η συνολική βαθμολογία συνδρόμων. Τα οκτώ σύνδρομα είναι: απόσυρση, σωματικά ενοχλήματα, άγχος/κατάθλιψη, κοινωνικά προβλήματα, προβλήματα σκέψης, προβλήματα προσοχής, παραβατικότητα και επιθετικότητα. Ένα ένατο σύνδρομο, η αυτοκαταστροφική συμπεριφορά/προβλήματα ταυτότητας, αφορά μόνο τα αγόρια. Οι διευρυμένες κλίμακες συνδρόμων ονομάζονται εσωτερικευόμενα προβλήματα και εξωτερικευόμενα προβλήματα (ή προβλήματα εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης, αντί-

στοιχα). Τα εσωτερικευόμενα προβλήματα αποτελούνται από τα σύνδρομα απόσυρση, σωματικά ενοχλήματα και άγχος/κατάθλιψη. Τα εξωτερικευόμενα προβλήματα αποτελούνται από τα σύνδρομα παραβατικότητα και επιθετικότητα. Επιπλέον, η Κλίμακα Αυτοαναφοράς για Εφήβους περιλαμβάνει 16 προτάσεις οι οποίες αξιολογούν την τάση για κοινωνικά αποδεκτές απαντήσεις και δεν είναι ενδεικτικές προβλημάτων. Για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας η Κλίμακα Αυτοαναφοράς για Εφήβους μεταφράστηκε στα ελληνικά από ομάδα παιδοψυχολόγων με ευχέρεια τόσο στην αγγλική όσο και στην ελληνική γλώσσα. Η γλωσσική απόδοση των προτάσεων ελέγχθηκε με τη μέθοδο της αντίστροφης μετάφρασης.

Στους εφήβους του δείγματος χορηγήθηκε επίσης ένα ερωτηματολόγιο που ζητούσε δημογραφικές πληροφορίες: φύλο, ηλικία, σχολείο φοίτησης, τόπο κατοικίας, επίπεδο εκπαίδευσης και επάγγελμα του πατέρα και της μητέρας, οικογενειακή κατάσταση των γονέων, αριθμό και φύλο αδελφών.

Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Τα σχολεία που συμμετείχαν στην έρευνα επιλέχθηκαν έτσι ώστε να αντιπροσωπεύουν μεγάλο εύρος της διασποράς του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου. Η πρόσβαση στα σχολεία έγινε με σχετική άδεια του Υπουργείου Παιδείας. Οι έφηβοι συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια στις σχολικές αίθουσες παρουσία ενός βοηθού ερευνητή. Η συμμετοχή στην έρευνα ήταν ανώνυμη και εθελοντική. Όλοι οι έφηβοι στους οποίους απευθυνθήκαμε δέχθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα.

Ευρήματα

Οι στατιστικές αναλύσεις των δεδομένων περιλαμβάνουν πολυπαραγοντικές αναλύσεις διακύμανσης, με ανεξάρτητες μεταβλητές το φύλο, την ηλικία και το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα και εξαρτημένες μεταβλητές τα μεμονωμένα συμπτώματα, τις κλίμακες επάρκειας και συνδρόμων και τις υποκλίμακές τους. Εξαιτίας του μεγάλου μεγέθους του δείγματος, ως επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων όρων ορίστηκε το 1%. Οι διαφορές των μέσων όρων ανά ζεύγη σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα ελέγχθηκαν με το κριτήριο Scheffé. Υπολογίστηκε επίσης η συνάφεια (δείκτες Pearson r) μεταξύ των κλιμάκων επάρκειας και συνδρόμων.

Μεμονωμένα συμπτώματα

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ανάλυσης διακύμανσης, σε 61 (από τα 112) μεμονωμένα συμπτώματα εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική επίδραση του φύλου. Περισσότερο τα κορίτσια, συγκριτικά με τα αγόρια, ανέφεραν προβλήματα σε 48 περιπτώσεις, ενώ το αντίθετο εύρημα προέκυψε σε 13 συμπτώματα. Η επίδραση του επιπέδου εκπαίδευσης του πατέρα παρουσιάστηκε στατιστικά σημαντική για 5 μεμονωμένα συμπτώματα.

Πίνακας 1
Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις γενικής προσαρμογής και συνδρόμων της Κλίμακας Αυτοαναφοράς για Εφήβους ως προς το φύλο

	Αγόρια (N=670)		Κορίτσια (N=765)		ρ	% Εξηγούμ. διασπορά
	M.O.	(T.A.)	M.O.	(T.A.)		
<i>Γενική προσαρμογή</i>						
Δραστηριότητες	3,5	(1,4)	3,8	(1,4)	<0,001	0,8
Κοινωνικές δεξιότητες	6,1	(1,2)	5,8	(1,1)	<0,001	1,6
Σύνολο προσαρμογής	11,9	(2,1)	12,0	(2,0)	σ.α.	0,0
<i>Σύνδρομα</i>						
Απόσυρση	3,1	(2,4)	4,0	(2,4)	<0,001	2,7
Σωματικά ενοχλήματα	2,0	(2,4)	3,2	(2,8)	<0,001	4,8
Άγχος/κατάθλιψη	6,2	(5,1)	10,4	(5,9)	<0,001	11,4
Κοινωνικά προβλήματα	2,2	(2,2)	2,4	(2,2)	σ.α.	0,2
Προβλήματα σκέψης	2,3	(2,1)	2,8	(2,3)	<0,001	0,9
Προβλήματα προσοχής	5,1	(3,0)	6,2	(3,0)	<0,001	2,5
Παραβατικότητα	4,4	(3,4)	3,6	(2,8)	<0,001	1,6
Επιθετικότητα	9,1	(5,6)	9,8	(5,1)	<0,05	0,4
Αυτοκ. συμπ./προβλ. ταυτ.	2,4	(2,8)	-	-	-	-
Εσωτερικευόμενα προβλ.	11,0	(8,2)	17,1	(8,9)	<0,001	9,6
Εξωτερικευόμενα προβλ.	13,5	(8,2)	13,4	(7,1)	σ.α.	0,0
Σύνολο συνδρόμων	39,6	(21,9)	48,1	(21,1)	<0,001	3,3

M.O.: μέσος όρος, T.A.: τυπική απόκλιση, ρ: επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας, σ.α.: στατιστικώς ασήμαντο.

Η υποκλίμακα αυτοκαταστροφική συμπεριφορά/προβλήματα ταυτότητας αναφέρεται μόνο στα αγόρια.

Σύνδρομα προβληματικής συμπεριφοράς

Όπως έδειξε η ανάλυση διακύμανσης, η επίδραση του φύλου είναι στατιστικά σημαντική στους μέσους όρους 6 συνδρόμων (βλ. πίνακα 1). Τα κορίτσια ανέφεραν περισσότερα προβλήματα από ό,τι τα αγόρια στα εξής σύνδρομα: απόσυρση $F(1, 1405)=39,44, p<0,001$, σωματικά ενοχλήματα $F(1, 1398)=70,84, p<0,001$, άγχος/κατάθλιψη $F(1, 1405)=180,24, p<0,001$, προβλήματα σκέψης $F(1, 1405)=13,21, p<0,001$ και προβλήματα προσοχής $F(1, 1405)=35,88,$

Πίνακας 2
Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις γενικής προσαρμογής και συνδρόμων της Κλίμακας Αυτοαναφοράς για Εφήβους ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα

	Κατώτερο (N=400)		Μέσο (N=392)		Ανώτερο (N=632)		% Εξηγούμ.	
	M.O.	(T.A.)	M.O.	(T.A.)	M.O.	(T.A.)	p	διασπορά
<i>Γενική προσαρμογή</i>								
Δραστηριότητες	3,6	(1,4)	3,6	(1,3)	3,7	(1,4)	σ.α.	0,1
Κοινωνικές δεξιότητες	5,8	(1,1)	5,9	(1,1)	6,0	(1,2)	σ.α.	0,3
Σύνολο προσαρμογής	11,7 α	(2,0)	11,9 α,β	(2,0)	12,2 β	(2,2)	<0,01	0,7
<i>Σύνδρομα</i>								
Απόσυρση	3,7	(2,3)	3,5	(2,4)	3,5	(2,5)	σ.α.	0,2
Σωματικά ενοχλήματα	2,6	(2,6)	2,6	(2,6)	2,6	(2,8)	σ.α.	0,0
Άγχος/κατάθλιψη	8,7	(6,0)	7,8	(5,8)	8,4	(5,9)	σ.α.	0,3
Κοινωνικά προβλήματα	2,5 α	(2,2)	2,1 β	(2,1)	2,3 α,β	(2,2)	<0,05	0,6
Προβλήματα σκέψης	2,5	(2,3)	2,5	(2,2)	2,6	(2,3)	σ.α.	0,1
Προβλήματα προσοχής	5,9	(3,0)	5,4	(3,1)	5,6	(3,0)	σ.α.	0,3
Παραβατικότητα	4,0	(3,2)	3,8	(3,2)	4,1	(3,1)	σ.α.	0,2
Επιθετικότητα	9,4	(5,2)	9,4	(5,4)	9,5	(5,5)	σ.α.	0,0
Αυτοκ. συμπ./προβλ. ταυτ.	2,5	(3,1)	2,2	(2,8)	2,4	(2,6)	σ.α.	0,1
Εσωτερικευόμενα προβλ.	14,6	(8,8)	13,4	(9,0)	14,1	(9,1)	σ.α.	0,2
Εξωτερικευόμενα προβλ.	13,4	(7,5)	13,2	(7,9)	13,6	(7,6)	σ.α.	0,0
Σύνολο συνδρόμων	44,7	(21,1)	42,7	(22,4)	44,1	(22,0)	σ.α.	0,1

M.O.: μέσος όρος, T.A.: τυπική απόκλιση, p : επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας, σ.α: στατιστικώς ασήμαντο.

Μέσοι όροι που μοιράζονται κοινό δείκτη δεν διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους σύμφωνα με το post ho Scheffé τεστ.

Η υποκλίμακα αυτοκαταστροφική συμπεριφορά /προβλήματα ταυτότητας αναφέρεται μόνο στα αγόρια.

$p < 0,001$. Τα αγόρια ανέφεραν περισσότερα προβλήματα παραβατικότητας σε σύγκριση με τα κορίτσια $F(1, 1405) = 22,39, p < 0,001$. Επιπλέον, τα κορίτσια υπερέχουν στα εσωτερικευόμενα προβλήματα $F(1, 1383) = 146,74, p < 0,001$ και στο σύνολο των συνδρόμων $F(1, 1372) = 46,46, p < 0,001$ σε σχέση με τα αγόρια.

Η επίδραση του επιπέδου εκπαίδευσης του πατέρα προέκυψε στατιστικά σημαντική μόνο για το σύνδρομο κοινωνικά προβλήματα $F(1, 1405) = 3,88, p < 0,05$. Ειδικότερα, οι έφηβοι με πατέρα απόφοιτο δημοτικού ανέφεραν περισσότερα κοινωνικά προβλήματα από ό,τι οι έφηβοι με πατέρα απόφοιτο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Scheffé). Οι μέσοι όροι των εφήβων με πατέρα απόφοιτο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης βρίσκονται σε ενδιάμεσο επίπεδο, με αποτέλεσμα να μη διαφέρουν σημαντικά από τις δυο προαναφερθείσες κατηγορίες (βλ. πίνακα 2).

Ο πίνακας 3 παρουσιάζει τα αποτελέσματα από τη στατιστική σύγκριση των μέσων όρων της Κλίμακας Αυτοαναφοράς για Εφήβους, όπως προέκυψαν από το ελληνικό δείγμα της παρούσας έρευνας και από έρευνα με δείγμα Αμερικανών εφήβων (Achenbach, 1991). Ο έλεγχος των διαφορών των μέσων όρων με το t-κριτήριο ανέδειξε στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ Ελλήνων και Αμερικανών εφήβων σε 7 υποκλίμακες συνδρόμων για τα αγόρια και σε 9 υποκλίμακες συνδρόμων για τα κορίτσια. Σε όλες τις περιπτώσεις οι μέσοι όροι του ελληνικού δείγματος ήταν υψηλότεροι από τους αντίστοιχους μέσους όρους του αμερικανικού δείγματος.

Γενική προσαρμογή

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ανάλυσης διακύμανσης, εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική επίδραση του φύλου στους μέσους όρους της κλίμακας δραστηριότητες $F(1, 1384) = 11,58, p < 0,001$, όπου τα κορίτσια υπερέχουν των αγοριών. Η αντίστροφη τάση παρατηρήθηκε στην κλίμακα κοινωνικές δεξιότητες $F(1, 1385) = 21,81, p < 0,001$, όπου τα αγόρια υπερέχουν των κοριτσιών (βλ. και πίνακα 1).

Η επίδραση του επιπέδου εκπαίδευσης του πατέρα βρέθηκε στατιστικά σημαντική όσον αφορά το σύνολο της προσαρμογής $F(2, 1334) = 4,67, p < 0,01$. Όσο υψηλότερο ήταν το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα, τόσο έτειναν να αυξάνονται οι μέσοι όροι των εφήβων στην κλίμακα αυτή (βλ. και πίνακα 2).

Ο έλεγχος των διαφορών των μέσων όρων του ελληνικού και του αμερικανικού δείγματος με το t-κριτήριο ανέδειξε στατιστικά σημαντικές διαφορές τόσο στις υποκλίμακες όσο και στο σύνολο της προσαρμογής και για τα δύο φύλα. Σε όλες τις περιπτώσεις οι μέσοι όροι των Ελλήνων εφήβων ήταν υψηλότεροι από τους αντίστοιχους μέσους όρους των Αμερικανών εφήβων.

Πίνακας 3
Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις γενικής προσαρμογής και συνδρόμων
της Κλίμακας Αυτοαναφοράς για Εφήβους
ξεχωριστά για τα αγόρια και τα κορίτσια, ως προς τη χώρα

	Αγόρια			Κορίτσια		
	Ελλάδα	ΗΠΑ	<i>p</i>	Ελλάδα	ΗΠΑ	<i>p</i>
	M.O.	M.O.		M.O.	M.O.	
<i>Γενική προσαρμογή</i>						
Δραστηριότητες	3,5	4,8	<0,001	3,8	4,90	<0,001
Κοινωνικές δεξιότητες	6,1	7,3	<0,001	5,8	7,30	<0,001
Σύνολο προσαρμογής	11,9	14,4	<0,001	12,0	14,60	<0,001
<i>Σύνδρομα</i>						
Απόσυρση	3,1	3,4	<0,05	4,0	4,0	Σ.Α.
Σωματικά ενοχλήματα	2,0	2,2	σ.α.	3,2	2,9	<0,05
Άγχος/κατάθλιψη	6,2	5,1	<0,001	10,4	6,4	<0,001
Κοινωνικά προβλήματα	2,2	2,6	<0,001	2,4	2,5	Σ.Α.
Προβλήματα σκέψης	2,3	2,3	σ.α.	2,8	2,4	<0,01
Προβλήματα προσοχής	5,1	4,8	σ.α.	6,2	4,6	<0,001
Παραβατικότητα	4,4	3,2	<0,001	3,6	2,5	<0,001
Επιθετικότητα	9,1	8,5	σ.α.	9,8	7,9	<0,001
Αυτοκ. συμπ/προβλ. ταυτ.	2,4	1,9	σ.α.	-	-	-
Εσωτερικευόμενα προβλ.	11,0	10,5	<0,001	17,1	12,9	<0,001
Εξωτερικευόμενα προβλ.	13,5	11,6	<0,001	13,4	10,3	<0,001
Σύνολο συνδρόμων	39,6	37,3	<0,001	48,1	38,9	<0,001

M.O.: μέσος όρος, *p*: επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας, σ.α.: στατιστικώς ασήμαντο. Η υποκλίμακα αυτοκαταστροφική συμπεριφορά/προβλήματα ταυτότητας αναφέρεται μόνο στα αγόρια.

Τα δεδομένα του αμερικανικού δείγματος προέρχονται από τον Achenbach (1991).

Συζήτηση

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας επιτρέπουν την εξαγωγή συμπερασμάτων για το βαθμό και το είδος της ψυχοπαθολογίας των Ελλήνων εφήβων. Πιο συγκεκριμένα, προκύπτουν ενδείξεις σχετικά με το ρόλο του φύλου και του επιπέδου εκπαίδευσης του πατέρα στην ψυχοπαθολογία των εφήβων. Επίσης,

παρά το γεγονός ότι αρκετά ευρήματα της παρούσας είναι παρόμοια με πορίσματα πρόσφατης έρευνας που χρησιμοποίησε τα ίδια ψυχομετρικά μέσα σε δείγμα εφήβων μεγαλύτερου εύρους ηλικίας (Roussos et al., in press), εντοπίστηκαν επιπρόσθετα ορισμένες αξιόλογες διαφορές.

Τα κορίτσια σημείωσαν υψηλότερους μέσους όρους σε περισσότερα συμπτώματα από ό,τι τα αγόρια. Συμφωνία παρατηρήθηκε με τα ευρήματα της έρευνας της Ρούσσου και των συνεργατών της (Roussos et al., in press) όσον αφορά την κατεύθυνση των διαφορών σε σχέση με το φύλο. Και στις δύο έρευνες βρέθηκε ότι τα αγόρια υπερείχαν των κοριτσιών στο σύμπτωμα «σκέφτομαι υπερβολικά το σεξ». Αντίθετα, οι Ρούσσου και συνεργάτες βρήκαν ότι τα αγόρια παρουσίαζαν υψηλότερους μέσους όρους από τα κορίτσια στα συμπτώματα «δύσκολα κάθομαι ακίνητος» και «είμαι ευέξαπτος, ευερέθιστος», διαφορές οι οποίες δεν επιβεβαιώθηκαν στη δική μας έρευνα. Στην παρούσα ωστόσο βρέθηκε ότι το φύλο ασκεί στατιστικά σημαντική επίδραση σε περισσότερα συμπτώματα, σε σύγκριση με την έρευνα της Ρούσσου και των συνεργατών της. Στις περισσότερες περιπτώσεις η κατεύθυνση των διαφορών αυτών είναι σύμφωνη με τα ευρήματα που προέρχονται από το αμερικανικό δείγμα στάθμισης της Κλίμακας Αυτοαναφοράς για Εφήβους (Achenbach, 1991).

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι και στις δύο ελληνικές έρευνες τα κορίτσια ανέφεραν σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με τα αγόρια ότι «δεν μπορούν να διώξουν από το μυαλό τους ορισμένες σκέψεις» και ότι «έχουν υπερβολικούς φόβους, είναι αγχώδη». Το εύρημα αυτό έρχεται σε αντίθεση με τα δεδομένα του αμερικανικού δείγματος (Achenbach, 1991), στο οποίο δεν εντοπίστηκαν αντίστοιχες διαφορές ως προς το φύλο. Ίσως αυτά τα συμπτώματα να έχουν ιδιαίτερη σημασία για τους Έλληνες εφήβους.

Το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα βρέθηκε ότι σχετίζεται με ορισμένα προβλήματα συμπεριφοράς. Οι έφηβοι με πατέρα απόφοιτο δημοτικού ανέφεραν σε μεγαλύτερο βαθμό τα συμπτώματα «φοβάμαι ότι μπορεί να κάνω κάτι κακό», «νομίζω ότι η σχολική μου επίδοση είναι χαμηλή» και «είμαι ντροπαλός» από ό,τι οι έφηβοι με πατέρα μέσης εκπαίδευσης, οι οποίοι με τη σειρά τους υπερείχαν των συνομηλίκων τους με πατέρα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η αντίστροφη τάση παρατηρήθηκε για το σύμπτωμα «νομίζω ότι η διάθεσή μου αλλάζει απότομα», όπου υπερείχαν οι έφηβοι με πατέρα ανώτερης μόρφωσης και ακολουθούσαν οι έφηβοι με πατέρα χαμηλού ή μέσου εκπαιδευτικού επιπέδου. Τέλος, το σύμπτωμα «προτιμώ να κάνω παρέα με παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας» αναφέρθηκε περισσότερο από εφήβους με πατέρα ανώτερης μόρφωσης και λιγότερο από εφήβους με πατέρα απόφοιτο μέσης εκπαίδευσης, ενώ οι έφηβοι με πατέρα χαμηλότερης μόρφωσης βρίσκονταν σε ενδιάμεσο επίπεδο.

Σε ό,τι αφορά τα σύνδρομα της Κλίμακας Αυτοαναφοράς για Εφήβους, τα κορίτσια ανέφεραν υψηλότερους μέσους όρους από τα αγόρια στα σύνδρομα απόσυρση, σωματικά ενοχλήματα, άγχος/κατάθλιψη, κοινωνικά προβλήματα, προβλήματα σκέψης και προβλήματα προσοχής, καθώς επίσης στα εσωτερικευόμενα προβλήματα και στη συνολική βαθμολογία των συνδρόμων. Συγκριτικά, η Ρούσσου και οι συνεργάτες της κατέληξαν σε παρόμοια συμπεράσματα όσον αφορά τα σύνδρομα απόσυρση, σωματικά ενοχλήματα, άγχος/κατάθλιψη και εσωτερικευόμενα προβλήματα, αλλά όχι και για τα σύνδρομα κοινωνικά προβλήματα, προβλήματα σκέψης, προβλήματα προσοχής και τη συνολική βαθμολογία των συνδρόμων. Οι ίδιοι ερευνητές αναφέρουν υψηλότερο μέσο όρο επιθετικότητας για τα αγόρια σε σχέση με τα κορίτσια, ενώ στην παρούσα έρευνα παρατηρήθηκε η αντίστροφη τάση, αν και οριακά μόνο σημαντική ($p < 0,05$). Το εύρημα αυτό δεν μπορεί να ερμηνευθεί εύκολα, αφού έρχεται σε αντίθεση με τη σχετική βιβλιογραφία και χρήζει περαιτέρω διερεύνησης. Ένα άλλο εύρημα της Ρούσσου και των συνεργατών της, που δεν επιβεβαιώθηκε στην παρούσα έρευνα, είναι η υπεροχή των αγοριών έναντι των κοριτσιών στα εξωτερικευόμενα προβλήματα. Αυτή η αναντιστοιχία μπορεί να αποδοθεί κυρίως στην επιθετικότητα, αφού στο δεύτερο σύνδρομο των εξωτερικευόμενων προβλημάτων, την παραβατικότητα, τα αγόρια σημείωσαν υψηλότερους μέσους όρους από ό,τι τα κορίτσια. Οι παραπάνω διαφορές μεταξύ των δύο ερευνών στην Ελλάδα ενδέχεται να οφείλονται σε χαρακτηριστικά των δειγμάτων, εφόσον το εύρος της ηλικίας των εφήβων στην παρούσα έρευνα ήταν σαφώς πιο περιορισμένο (15-16 ετών) από ό,τι στην έρευνα της Ρούσσου και των συνεργατών της (11-18 ετών).

Το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα βρέθηκε ότι συνδέεται με το σύνδρομο κοινωνικά προβλήματα. Η διαφορά των μέσων όρων μάλιστα εντοπίζεται μόνο μεταξύ των εφήβων με πατέρα χαμηλής και μέσης μόρφωσης. Είναι πιθανό το μέσο επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα, το οποίο αντιπροσωπεύει την πλειονότητα των περιπτώσεων στην ελληνική κοινωνία, να παρέχει μεγαλύτερη σταθερότητα στους εφήβους σε διάφορες κοινωνικές περιστάσεις σε σύγκριση με τους συνομηλικούς τους που προέρχονται από πατέρα χαμηλής μόρφωσης.

Όσον αφορά τη γενική προσαρμογή, στην παρούσα έρευνα τα κορίτσια υπερείχαν των αγοριών στις δραστηριότητες, ενώ τα αγόρια σημείωσαν υψηλότερους μέσους όρους από τα κορίτσια στις κοινωνικές δεξιότητες. Παρόμοια ευρήματα αναφέρουν οι Ρούσσου και συνεργάτες. Το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα βρέθηκε επίσης ότι συνδέεται με τη συνολική βαθμολογία της προσαρμογής: όσο ανώτερη η μόρφωση του πατέρα, τόσο υψηλότεροι και οι μέσοι όροι της συνολικής προσαρμογής των εφήβων.

Η στατιστική σύγκριση των δεδομένων της παρούσας έρευνας με αυτά του αμερικανικού δείγματος που χρησιμοποιήθηκε για τη στάθμιση της Κλίμακας Αυτοαναφοράς για Εφήβους (Achenbach, 1991) ανέδειξε σαφείς διαπολιτισμικές διαφορές. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε ότι οι Έλληνες έφηβοι, αγόρια και κορίτσια, σημείωσαν υψηλότερους μέσους όρους από ό,τι οι Αμερικανοί συνομήλικοί τους σε όλες τις κλίμακες γενικής προσαρμογής και στα περισσότερα σύνδρομα προβληματικής συμπεριφοράς. Η τάση αυτή έχει παρατηρηθεί σε προηγούμενες έρευνες (Motti-Stefanidi et al., 1993· Tsiantis et al., 1994) και ίσως δεν πρέπει να αποδοθεί σε αυξημένη ψυχοπαθολογία των Ελλήνων εφήβων. Έχουν προταθεί διαφορετικές ερμηνείες, όπως, για παράδειγμα, η έλλειψη απόλυτης εννοιολογικής ισοτιμίας (Rooting, 1989) μεταξύ των εκδόσεων ενός ψυχομετρικού μέσου σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει τη σημασία της στάθμισης ενός ψυχομετρικού μέσου στον πληθυσμό για τον οποίο προορίζεται και επιβάλλει τον υπολογισμό νέων ορίων στις κατανομές συχνότητας της Κλίμακας Αυτοαναφοράς για Εφήβους ώστε να είναι κατάλληλη προς χρήση στην ελληνική πραγματικότητα.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας έχουν ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση της ψυχοπαθολογίας των Ελλήνων εφήβων. Είναι ενδιαφέρον ότι κάποια ευρήματα επιβεβαιώνουν τα πορίσματα της Ρούσσου και των συνεργατών της, αλλά διαφέρουν από τα πορίσματα ερευνών με δείγματα από άλλους πολιτισμούς. Αυτό μπορεί να δηλώνει ότι ορισμένα χαρακτηριστικά εμφανίζονται ειδικά στους Έλληνες εφήβους. Ωστόσο απαιτείται περαιτέρω διερεύνηση των διαφορών που προέκυψαν από τις δύο αυτές έρευνες ώστε να εντοπιστούν τα αίτια που τις προκάλεσαν, όπως, για παράδειγμα, ο τρόπος δειγματοληψίας, τα χαρακτηριστικά του δείγματος ή η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the Youth Self-Report and 1991 Profile*. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- de Groot, A., Koot, H. M., & Verhulst, F. C. (1996). Cross-cultural generalizability of the Youth Self-Report and Teacher's Report Form cross-informant syndromes. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 24, 651-654.
- Fitzpatrick, C., & Deehan, A. (1999). Competencies and problems of Irish children and adolescents. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 8, 17-23.
- Kvernmo, S. & Heyerdahl, S. (1998). Influence of ethnic factors on behavior problems in indigenous Sami and majority Norwegian adolescents. *Journal of the American Academic of Children and Adolescent Psychiatry*, 37, 743-751.

- Motti-Stefanidi, F., Tsiantis, J., & Richardson, S. C. (1993). Epidemiology of behavioural and emotional problems of primary schoolchildren in Greece. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 2, 111-118.
- Poortinga, Y. (1989). Equivalence of cross-cultural data: An overview of basic issues. *International Journal of Psychology*, 24, 737-756.
- Roussos, A., Francis, K., Zoubou, V., Kiprianos, S., Prokopiou, A., & Richardson, C. (in press). The standardization of Achenbach's Youth Self-Report in Greece in a national non-referred sample of high school children. *European Child and Adolescent Psychiatry*.
- Tsiantis, J., Motti-Stefanidi, F., Richardson, S. C., Scmeck, K., & Poustka, F. (1994). Psychological problems of school-age children: A cross-cultural study. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 3, 209-219.
- Verhulst, F. C., Prince, J., Vervuurt-Poot, C., & de Jonh, J. (1989). Mental health in Dutch adolescents: Self-reported competencies and problems for ages 11-18. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Supplement, 356, 1-48.
- Χριστοπούλου, Α. Λ. (1996). Θέματα ψυχικής υγείας και προσαρμογής των εφήβων στην Ελλάδα. *Ψυχολογία*, 3(2), 101-109.